

**LA VIDA
CULTURAL I
ASSOCIATIVA
A LA VILA
DE GRÀCIA**

ENLLAÇ A LA RUTA

BIBLIOGRAFIA

- BIOSCA, Genovena / SANROMÀ, Joan. 1992. *Cooperativa obrera La Lealtad: 1892-1992*. Barcelona: Cooperativa Obrera La Lealtad.
- CAMPS, Esteve. 2005. *Entitats centenàries de Gràcia*. Barcelona: Lluïsos de Gràcia.
- Centro Moral Instructivo de Gracia: Fiestas del Centenario 1869-1969*. Barcelona: Imp. Artes Gráficas Soler.
- CHIFONI, Carolina. 1997. "Història de la vila de Gràcia" a Alberch, Ramon. *Els barris de Barcelona*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 27-50.
- CONTEL, Josep M. et al. 1997. *100 anys, 100 fotos: Gràcia 1897-1997*. Barcelona: Taller d'Història de Gràcia.
- CONTEL, Josep M. / BABIANO, Eloi. 2013. *L'Abans. Gràcia. Recull gràfic 1869-1976*. Barcelona: Efadós.
- CONTEL, Josep M. 2017. *Gràcia desapareguda*. Barcelona: Efadós.
- FABRE, Jaume / HUERTAS, Josep M. 1997. "Els barris del districte de Gràcia" a Alberch, Ramon. *Els barris de Barcelona*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 51-71.
- MONTSERRAT, Pep. 2010. *Gràcia*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- PIQUER, Esperança. 1997. "El passat remot de Gràcia" a Alberch, Ramon. *Els barris de Barcelona*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 18-26.
- Segura, Isabel. 2011. *Dones de Gràcia. Itineraris històrics*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- SERCHS, Jordi. 1989. *125 anys del campanar de Gràcia*. Quaderns de l'Arxiu 1. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- TORRAS, Jordi. 1999. *Somnis de reestrena: història dels cinemes de Gràcia*. Barcelona: Taller d'Història de Gràcia.
- <https://ajuntament.barcelona.cat/gracia/ca/coneixeu-el-districte/historia>
- <https://monbarcino.wordpress.com/2015/01/30/origen-de-gracia/>
- <https://www.institutdelteatre.cat/pdf/publicacions/ca/enciclopedia-arts-esceniques/id1065/gracia.pdf>
- <http://labarcelonainvisible.blogspot.com/2012/04/un-parquing-entre-bambolines-al-carrer.html>

LA VIDA CULTURAL I ASSOCIATIVA A LA VILA DE GRÀCIA

INTRODUCCIÓ HISTÒRICA

El districte de Gràcia correspon al territori de l'antiga Vila de Gràcia, municipi que se situava al nord del nucli antic de Barcelona. Dels deu districtes de la ciutat, és el sisè, i en territori és el més petit de tots. El districte es divideix normalment en cinc barris: l'antiga Vila de Gràcia, el Camp d'en Grassot i Gràcia Nova, la Salut, el Coll i la zona de Vallcarca i Penitents.

El Camp d'en Grassot i Gràcia Nova

Aquest barri té dues zones ben diferenciades. El sector del Camp d'en Grassot està situat a tocar de la zona amb Barcelona, per sota de la travessera de Gràcia, i corresponia a la zona rural plena de masos i rajoleries. Precisament rep el nom de Camp d'en Grassot perquè un dels terratinents es deia Jeroni Grassot. Al 1860 els propietaris de les terres van començar a urbanitzar seguint l'ordenació en *mansanes* o illes del Pla Cerdà. Però potser l'edifici més emblemàtic és l'antiga fàbrica de la Sedeta (1899-1976), que en l'actualitat és la seu d'un centre cívic i un institut.

Pel damunt d'aquesta zona, entre els carrers de les Camèlies i de Pi i Margall, tenim el nucli de Gràcia Nova, a l'antic veïnat de Ca l'Alegre de Dalt. Aquí la urbanització és molt irregular a causa de la parcel·lació dels terrenys agrícoles.

La Salut

L'origen d'aquest barri se situa al 1864, amb la construcció de la capella dedicada a la Mare de Déu de la Salut, als afores de Gràcia. Prop del santuari hi havia unes mines de ferro que dotaven l'aigua de les fonts d'un regust característic. Al voltant del santuari, algunes famílies burgeses de Barcelona van edificar-hi les seves torres, en una època en què les epidèmies castigaven la ciutat. I va ser també aquí que Eusebi Güell va encarregar a Antoni Gaudí el projecte de construcció d'una urbanització, el famós Park Güell. Es va començar a construir l'any 1900 al turó del Carmel. Es va inaugurar com a parc públic el 1926 i va ser declarat Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO l'any 1984.

El Coll

L'origen del barri és l'església del Coll, un edifici medieval construït al segle XI segons un document en què s'esmenta un donatiu de Giralt Miró al Monestir de Sant Cugat. Aquesta zona aïllada i amb coves va ser el refugi de colles de bandolers en època moderna. I a començament del segle XX, el barri es va anar poblant amb masies i cases, fins que als anys seixanta es va produir una massificació de l'espai, amb una urbanització sense planificar.

Vallcarca i els Penitents

És el barri més meridional, que en temps antics havia format part del municipi d'Horta. En aquesta zona s'hi troben algunes de les residències de les famílies de l'alta burgesia barcelonina, que van escollir aquest emplaçament per la qualitat de l'aire i la relativa llunyania respecte de la ciutat.

La Vila de Gràcia

Pel que fa a l'antiga Vila de Gràcia, era un territori dependent de Barcelona fins bona part del segle XIX i era una zona molt poc poblada, ja que formava part del Pla de Barcelona, la zona entre les muralles de la ciutat i la resta de municipis del Pla.

El topònim "Gràcia" és relativament modern, del segle XVII, però en realitat els seus orígens deuen ser més antics. Malauradament, no disposem de documentació que ens parli sobre el nucli de població en època medieval, que devia ubicar-se a l'encreuament de les dues vies romanes: la que unia Barcino i Castrum Octavianum (Sant Cugat del Vallès) i la que corresponia a l'actual travessera de Gràcia. La zona estaria habitada per camperols que treballaven les terres i vivien en masies aïllades. Entre els segles XVI i XVII s'hi van instal·lar tres convents que es convertirien en els primers nuclis de població de Gràcia.

El 1825 es va inaugurar el Convent de Santa Maria de Jesús, ubicat a la part de dalt del carrer Gran de Gràcia. Es tracta, en realitat, del trasllat d'un convent més antic, del 1427, situat entre el passeig de Gràcia i el carrer d'Aragó. A Gràcia es va convertir en parròquia el 1835 perquè es va quedar sense comunitat franciscana. Durant la Guerra Civil va patir destrosses i es va reinaugar el 1944 com a església de Jesús, en funcionament fins l'actualitat.

La construcció del convent del Montcalvari es va iniciar el 1578 i va acabar el 1580. Els terrenys de la comunitat caputxina s'estenien entre els carrers de València i de Provença i el de Girona i el passeig de Sant Joan. Es coneix com el Convent dels Caputxins Vells i va ser destruït el 1714 durant la Guerra de Successió. Al seu voltant es van construir masies com la de Ca l'Arquer.

Però la data que es vincula amb l'inici de la Vila de Gràcia és la del convent de Nostra Senyora de Gràcia, ja que va ser el més important per a la formació del poble i el que va donar nom a la Vila de Gràcia. Els terrenys en els quals es va bastir aquest convent pertanyien a un acabalat propietari i conseller de Barcelona anomenat Josep Dalmau i la seva esposa Lucrècia Balcells, i se situaven en un dels extrems del que és avui dia la plaça de Lesseps. La comunitat que vivia en aquest convent eren els carmelites descalços i, tot i que l'advocació del lloc era Nostra Senyora de Gràcia, com que la comunitat depenia en part del convent de Sant Josep de les Rambles, popularment es va començar a conèixer com els Josepets. Però com dèiem, del nom de Nostra Senyora de Gràcia rememorava l'anunciació de l'arcàngel Gabriel i de la frase "plena de gràcia" va sorgir el topònim de la Vila.

El camí que duia al convent, situat al costat de la riera que baixava del Tibidabo, es coneixia com el camí de Gràcia [actual carrer Gran de Gràcia] i que no era més que la continuació de l'antiga carretera romana que anava fins a Sant Cugat. L'edifici dels Josepets és una construcció barroca, consagrat el 1687 [tot i que a la façana apareix 1682] i és l'únic vestigi que queda del convent, que va quedar-se sense comunitat l'any 1835 i va ser destruït el 1936.

A l'entorn del convent van anar sorgint-hi una sèrie de masies com la de Ca l'Alegre [1688], situada al mig de la plaça de Lesseps i separada del convent per la riera de Vallcarca. La casa senyorial tenia molts camps de conreu i una petita capella renaixentista. A principis del segle XX, per la construcció del carrer Pérez Galdós, es va enderrocar part de l'edifici principal i al 1958 es va enderrocar totalment.

A més d'aquests nuclis i d'altres de sorgits al voltant de les cases del Terral [carrer de Montseny] o cases del Pou de Sant Domènec [carrer d'Astúries], hi havia població dispersa, com es pot veure en masies com la de Can Trilla.¹ El primer document que en parla és del 1728, en el qual s'esmenta Ermenciana de València, vídua del noble Tomàs de València. La finca va passar per diverses mans fins al 1803, quan va ser comprada per Antoni Trilla, advocat de la Reial Audiència. En morir el 1824 es va urbanitzar tot el terreny formant la barriada de Can Trilla.

Però no tot eren masies ni camps de conreu; les famílies burgeses de Barcelona van establir aquí les seves residències i torres d'estiueig, algunes d'elles molt conegudes. La torre de Manuel Amat i Junyent [1776], marquès de Castellvell i virrei del Perú, va aixecar un edifici a l'estil d'una casa forta. Pel nom del propietari es coneixia com la Torre de la Virreina. Tenia una planta quadrada, amb una torre a cadascun dels quatre angles i moltes terres que l'encerclaven dins del recinte emmurallat.

Potser una de les més reeixides és la Casa Vicens [1883-1888] al carrer de les Carolines, una de les primeres obres de Gaudí. L'industrial Manuel Vicens i Montaner, fabricant de rajoles, va encarregar a Antoni Gaudí el projecte d'una casa unifamiliar d'estiueig al carrer de Sant Gervasi de la Vila de Gràcia. L'edifici té moltes reminiscències de l'arquitectura àrab, amb força presència de maó i de rajoles.

El segle XIX va veure la creació del municipi independent de Gràcia en tres ocasions. El primer intent d'independència es va produir el 12 de gener de 1816, quan en acabar la Guerra del Francès, els regidors de Gràcia demanen a Ferran VII l'autonomia municipal. Segons la Constitució de Cadis, els pobles que tenien més de 1.000 persones podien crear un ajuntament. I en aquell moment, Gràcia tenia més de 2.000 habitants. Així que durant el Trienni Liberal [1821-1823] es va aconseguir la independència durant un curt període de temps. No obstant això, al 1828 van tornar a demanar la segregació de Barcelona a condició que el nou municipi s'anomenés *Villa de San Fernando y Santa Amalia*. I ho van aconseguir al 1830, però no es va arribar a constituir mai l'Ajuntament. Finalment, al juny del 1850 Gràcia va recuperar l'autonomia, moment en el qual es van produir grans canvis.

---

¹ Encara hi ha una comunitat religiosa que viu en una part de l'edifici al carrer Gran de Gràcia, davant de la plaça de Trilla.

Durant la primera meitat del segle XIX, el municipi de Gràcia, de caire rural i amb grans explotacions que convivien amb petites parcel·les treballades pels seus propietaris o per jornalers, es va convertir en el més important del Pla de Barcelona. D'una banda es va iniciar la parcel·lació del terreny per convertir-se en sòl residencial, i d'altra banda, la disponibilitat de terreny i aigua va facilitar la ubicació de diverses indústries, especialment tèxtils.

Al segle XIX, la gran majoria d'habitants de Gràcia havien d'anar a treballar a Barcelona, però durant aquell segle s'hi van establir ja algunes indústries. La més antiga i una de les més importants va ser el Vapor Vilaregut, ubicada entre el carrer del Perill i el torrent de l'Olla. Es coneixia popularment com el "Vapor Vell", ja que després es va aixecar el Vapor Puigmartí, que en haver estat construït més tard se l'anomenava "Vapor Nou". D'aquesta fàbrica se'n conserva la xemeneia. Aquestes dues fàbriques cotoneres, juntament amb altres fàbriques com les de Miquel Matas o la sedera de Josep Reig i la gran quantitat de telers manuals de les cases, van fer que Gràcia fos un centre important dins la producció tèxtil de l'època.

I si hem de destacar una característica dels habitants de Gràcia és el de la reivindicació i lluita per les llibertats. Un dels moments més violents al segle XIX va ser la *Revolta de les Quintes*. El 1870, el Govern va decretar una nova llei de soldats, que era obligatòria i va provocar una revolta popular d'oposició en diversos pobles del Pla de Barcelona. A la Vila de Gràcia, la mobilització per evitar que s'emportessin els soldats va ser tan gran que el capità general de Catalunya es va disposar a assetjar la vila amb la presència de l'exèrcit. La campana de la torre del que era la plaça d'Orient (avui plaça de la Vila de Gràcia), avisava la població i no va parar de repicar nit i dia cridant tothom a sometent.² El setge va durar 6 dies i la revolta va ser esclafada de manera brutal, amb un balanç de 27 persones mortes, moltes cases destruïdes i saquejos.³

A partir del 1880 Gràcia i Barcelona es van unir amb la urbanització i remodelació del camí de Gràcia, convertit ara en el passeig de Gràcia. El municipi gracienc estava molt poblat, però li mancaven equipaments i serveis. D'una banda, la urbanització de carrers es feia de manera desordenada, ja que eren els propietaris dels terrenys els qui ho feien. Poc a poc, es van anar construint carrers que connectaven tot el municipi i es va aixecar equipament com els mercats de la Llibertat [1893] i de l'Abaceria Central. I poc després, al 1897, es va produir l'annexió definitiva amb Barcelona, quan Gràcia comptava amb una població de quasi 62.000 habitants.

---

² Aquesta revolta va donar nom a un nou diari setmanal que es dirà *La Campana de Gràcia* com a homenatge.

³ A causa dels estralls provocats per la Revolta de les Quintes, a l'arxiu no es conserva cap document anterior al 1870.

PARADA 1

LA PLAÇA DEL NORD

El barri de Gràcia destaca per la diversitat cultural existent, amb un teixit associatiu que abasta tots els camps. I aquestes entitats, algunes d'elles centenàries, són una mostra i un reflex de la pròpia història de la Vila de Gràcia, una història que arrenca al segle XIX, quan aquest municipi va començar la seva transformació de petit nucli rural a una població urbana i industrial.

Precisament la presència tan important de treballadors i treballadores explica perquè a mitjans del segle XIX van començar a crear-se entitats populars de tota mena. En aquest antic municipi es va fundar la primera cooperativa obrera, per a la defensa dels interessos dels seus associats però també per possibilitar la formació dels obrers i per gaudir amb activitats que incloïen el cant, el teatre, el ball, l'òpera o el cinema entre d'altres. Altres entitats tenien una arrel catòlica, com el Cercle Catòlic, que naixien amb un esperit religiós però amb una especial atenció a l'escolarització i al món de la cultura. I al costat d'aquestes van sorgir d'altres més culturals, com els Cors d'en Clavé o la gran quantitat de teatres que possibilitaven als habitants de Gràcia un ampli ventall d'activitats que són la mostra de la diversitat de la realitat cultural graciencina.

PARADA 2

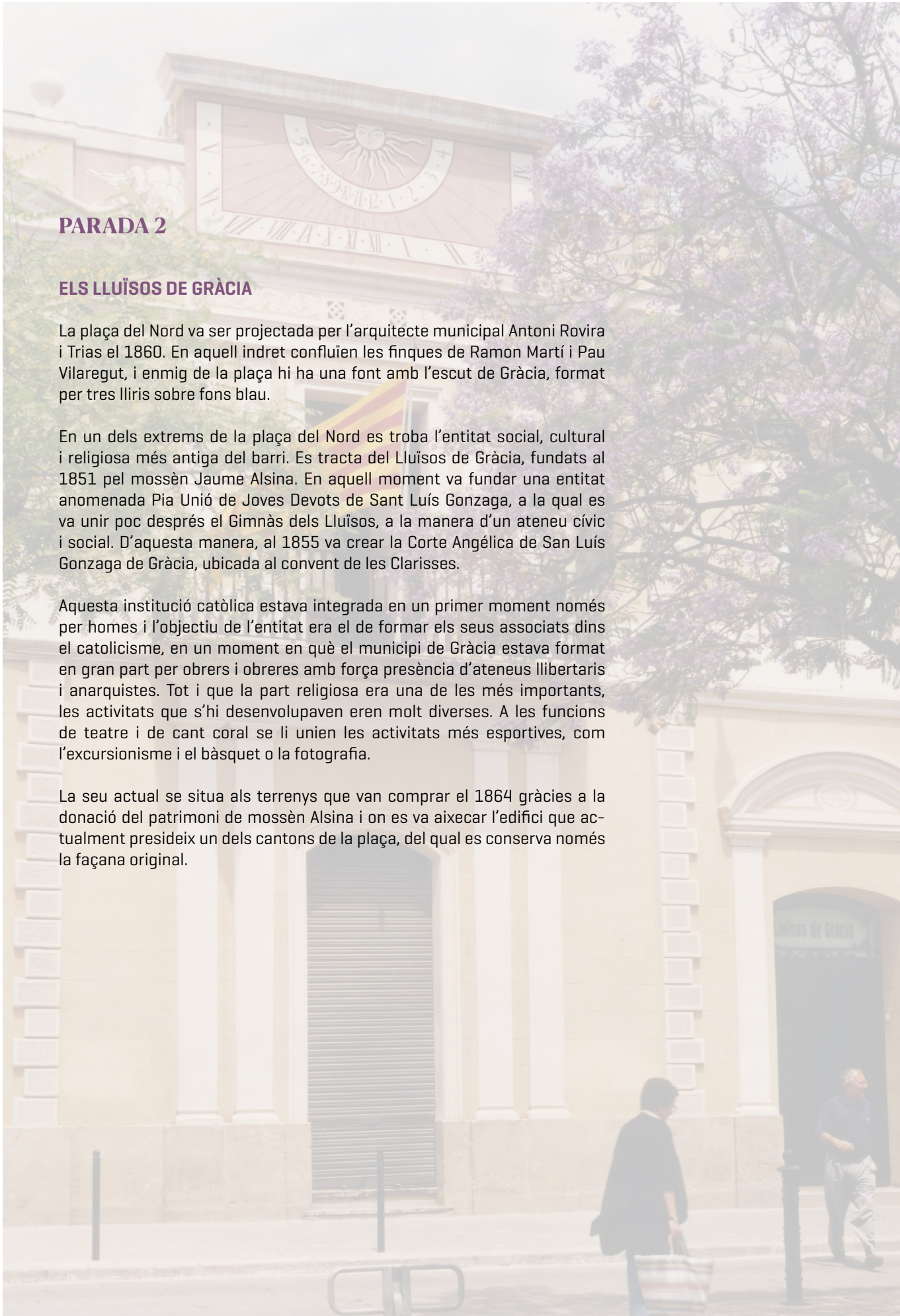
ELS LLUIÇOS DE GRÀCIA

La plaça del Nord va ser projectada per l'arquitecte municipal Antoni Rovira i Trias el 1860. En aquell indret conflüen les finques de Ramon Martí i Pau Vilaregut, i enmig de la plaça hi ha una font amb l'escut de Gràcia, format per tres lliris sobre fons blau.

En un dels extrems de la plaça del Nord es troba l'entitat social, cultural i religiosa més antiga del barri. Es tracta del Lluïsos de Gràcia, fundats el 1851 pel mossèn Jaume Alsina. En aquell moment va fundar una entitat anomenada Pia Unió de Joves Devots de Sant Lluís Gonzaga, a la qual es va unir poc després el Gimnàs dels Lluïsos, a la manera d'un ateneu cívica i social. D'aquesta manera, el 1855 va crear la Corte Angélica de San Lluís Gonzaga de Gràcia, ubicada al convent de les Clarisses.

Aquesta institució catòlica estava integrada en un primer moment només per homes i l'objectiu de l'entitat era el de formar els seus associats dins el catolicisme, en un moment en què el municipi de Gràcia estava format en gran part per obrers i obreres amb força presència d'ateneus llibertaris i anarquistes. Tot i que la part religiosa era una de les més importants, les activitats que s'hi desenvolupaven eren molt diverses. A les funcions de teatre i de cant coral se li unien les activitats més esportives, com l'excursionisme i el bàsquet o la fotografia.

La seu actual se situa als terrenys que van comprar el 1864 gràcies a la donació del patrimoni de mossèn Alsina i on es va aixecar l'edifici que actualment presideix un dels cantons de la plaça, del qual es conserva només la façana original.

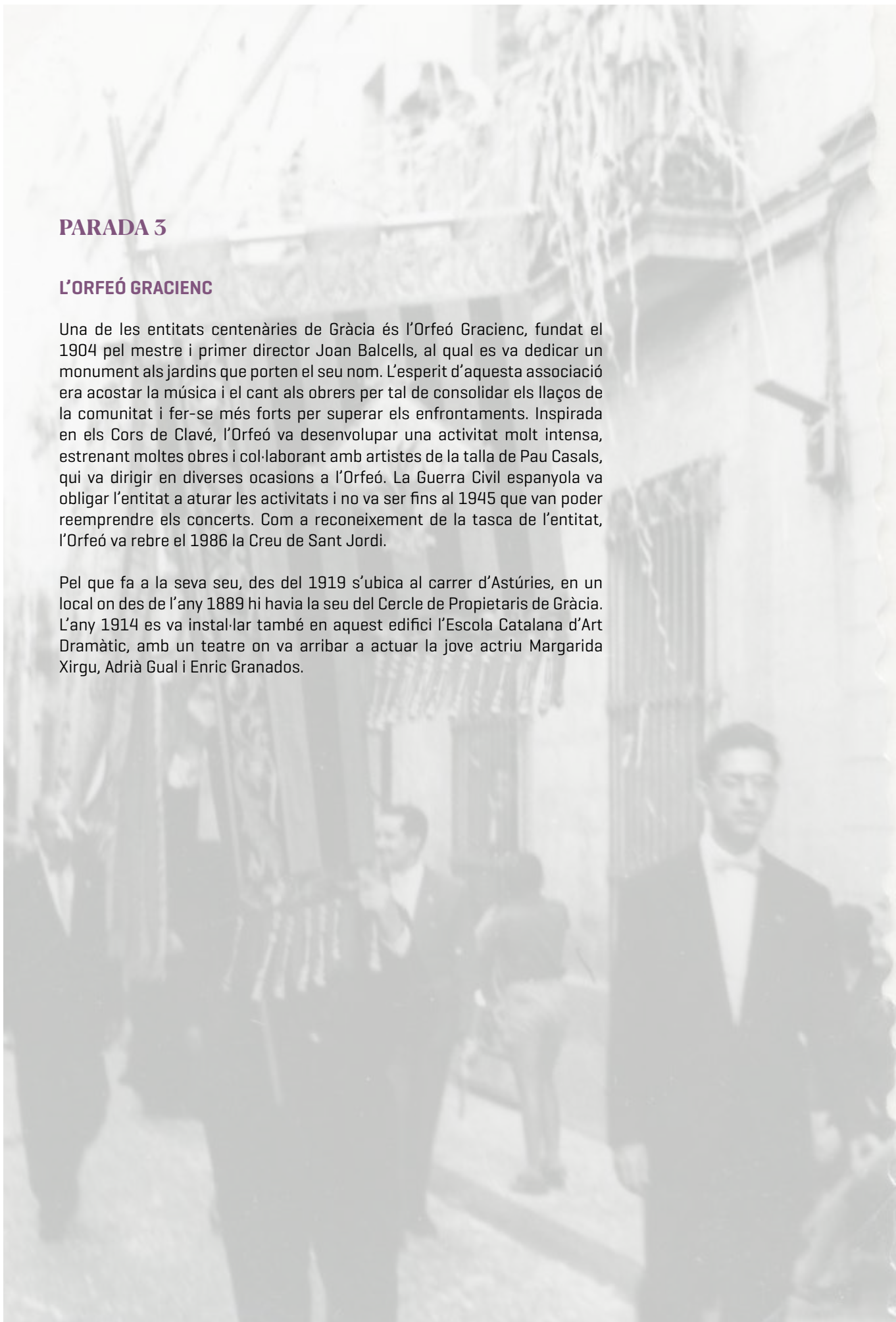

PARADA 3

L'ORFEÓ GRACIENC

Una de les entitats centenàries de Gràcia és l'Orfeó Gracienc, fundat el 1904 pel mestre i primer director Joan Balcells, al qual es va dedicar un monument als jardins que porten el seu nom. L'esperit d'aquesta associació era acostar la música i el cant als obrers per tal de consolidar els llaços de la comunitat i fer-se més forts per superar els enfrontaments. Inspirada en els Cors de Clavé, l'Orfeó va desenvolupar una activitat molt intensa, estrenant moltes obres i col·laborant amb artistes de la talla de Pau Casals, qui va dirigir en diverses ocasions a l'Orfeó. La Guerra Civil espanyola va obligar l'entitat a aturar les activitats i no va ser fins al 1945 que van poder reemprendre els concerts. Com a reconeixement de la tasca de l'entitat, l'Orfeó va rebre el 1986 la Creu de Sant Jordi.

Pel que fa a la seva seu, des del 1919 s'ubica al carrer d'Astúries, en un local on des de l'any 1889 hi havia la seu del Cercle de Propietaris de Gràcia. L'any 1914 es va instal·lar també en aquest edifici l'Escola Catalana d'Art Dramàtic, amb un teatre on va arribar a actuar la jove actriu Margarida Xirgu, Adrià Gual i Enric Granados.

PARADA 4

LA COOPERATIVA LLEIALTAT

Els fundadors de la cooperativa van ser onze antics socis de segona categoria de la Cooperativa dels Teixidors a Mà, alguns dels quals eren paletes. El 28 d'abril del 1892 van decidir escindir-se d'aquesta cooperativa perquè no estan d'acord amb la normativa d'accés de l'entitat. Per exemple, la Cooperativa dels Teixidors a Mà no podia tenir més de 50 associats i només podien votar els qui eren teixidors. La resta eren considerats socis extra: podien comprar els productes de l'economat i participar en les activitats, però no votar. Aquests onze homes van fundar la Cooperativa Lleialtat amb uns objectius molt semblants: formar els seus socis, acostar la cultura al món obrer, oferir-los activitats de lleure i vendre productes de primera necessitat a preus assequibles.

A diferència de la Cooperativa dels Teixidors a Mà, no van excloure a cap obrer del barri ni per professions [van formar-ne part tintorers, forners, ebenistes, tapissers o planxistes, entre d'altres] ni per nombre de socis. Les condicions per formar-ne part eren un pagament de 150 pessetes, no ser comerciants, gaudir d'una bona salut, ser homes casats i menors de 40 anys.

Els associats contribuïen al manteniment de la Cooperativa mitjançant el pagament de quotes, comprant els productes de l'economat i realitzant gratuïtament algun servei. A més, havien d'assistir a les reunions i tenien un període de prova. Entre les activitats que s'hi oferien hi havia la de Cors de Clavé, teatre i balls de societat, secció esportiva amb el club de futbol El Gracienc, cant, excursions i biblioteca.

La seu actual al carrer de Montseny, 47,⁴ es va inaugurar el 7 de juny de 1924, en uns terrenys que havia comprat anteriorment la Cooperativa. El soterrani del local englobava el celler i una sala d'espectacles. A la planta baixa hi havia el forn de pa, el cafè, la secretaria i l'economat, i a l'eixida, un espai obert on s'hi feien activitats. Al primer pis s'hi van traslladar el cafè, la sala i l'escenari.

L'edifici es va aixecar a finals del segle XIX, però es va reformar als anys trenta del segle XX. La façana de l'edifici està formada per tres cossos: els laterals tenen l'aspecte de torrasses flanquejades per dues pilastres corínties, i l'entrada, mitjançant tres arcades formades per arcs de mig punt que reposen en columnes exemptes. Damunt del pòrtic d'entrada hi ha un pis amb una balconada, a sobre de la qual encara es pot llegir "La Lealtad". La decoració, sòbria, presenta alguns motius florals de caire modernista, tot i que en conjunt es tracta d'un edifici eclèctic, on es barreja una estètica renaixentista típica del noucentisme.

4 Emplaçament on s'ubica el Teatre Lliure des del 1976.

PARADA 5

LA SOCIETAT OBRERA L'ARTESÀ

La presència de fàbriques a la Vila de Gràcia i la importància del món obrer van provocar que hi hagués una gran quantitat de cooperatives obreres. Aquestes institucions vetllaven pels seus associats en dues vessants: d'una banda, oferien millors condicions de vida amb l'oferiment de queviures i carbó a molt bon preu, per tal que fos assequible per a tothom. D'altra banda, possibilitava l'accés assistencial amb classes d'alfabetització. Però el vessant cultural i de lleure era molt important per als seus associats.

L'Artesà [1854] va sorgir com a societat de socors mutus i va arribar a organitzar uns jocs florals obreristes, de caire catalanista, que la dictadura de Primo de Rivera va interrompre. Es van reprendre als anys 1930 durant la II República i es van interrompre novament arran de la dictadura franquista. El local va ser confiscat per la Falange l'any 1939 i va ser abandonat temps després. Però la gent del barri va reivindicar sempre el retorn de l'edifici per a ús comunitari. La pressió popular va fer que el 1985 es tornés a obrir com a centre cívic i des del 1993 s'hi ubica el Centre Artesà Tradicionàrius.

La finalitat d'entitats com l'Artesà era la de procurar la formació i instrucció dels associats un cop acabaven les seves llargues jornades laborals. Juntament amb la formació intel·lectual, les activitats lúdiques i culturals formaven part de la seva oferta. Al centre s'hi duïen a terme conferències, tertúlies, excursions, concerts i teatre. Les activitats que s'hi desenvolupaven eren molt semblants a les de les entitats d'arrel catòlica. Curiosament, la diferència es trobava en què les dones podien participar-hi. Així, durant molts anys, les entitats catòliques no admetien dones i els papers femenins de les obres teatrals els feien homes disfressats o s'havien de reconvertir les obres creant més papers masculins.

PARADA 6

EL GRAN TEATRO DEL BOSQUE

Prop de la masia de Can Trilla hi va haver una altra gran heretat coneguda com a La Fontana, propietat de la família Roca i Batlle, que va ser molt important durant els segles XVIII i XIX. L'edifici es va enderrocar, però els jardins de l'antiga finca de la Fontana, coneguts com el Bosque de la Fontana, van ser el marc per a representacions teatrals, musicals i operístiques al darrer terç del segle XIX. Al tombant de segle, amb la desaparició de la finca i el desmantellament del seu bosc/jardí, se'n va fer la reconversió al Gran Teatro del Bosque.

El promotor va ser Josep Antoni Valls i Romà, que, tot i no pertànyer al món de l'espectacle, s'hi va veure abocat quan va convertir-se en propietari del cinema de Gràcia, La Campana,⁵ situat a la rambla del Prat, número 2, cantonada amb Gran de Gràcia. Valls va decidir reconvertir el cinema en un teatre estable, però el propietari del terreny s'hi va negar i llavors va decidir ubicar el nou teatre en els terrenys del costat, en un lloc nomenat el Bosc de la Virreina. La inauguració del nou espai cultural, nomenat Gran Teatro del Bosque⁶, va ser el 19 de març de 1905. Gairebé deu anys després, l'any 1914, s'hi va erigir un circ d'estiu, i el 21 de juny de 1916 es va reobrir com a Círculo Ecuestre Bosque. S'ha de destacar la decoració escultòrica de la façana de la reforma efectuada l'1 de febrer de 1917. Josep Valls va encarregar a Pau Gargallo unes màscares, i l'artista es va inspirar en coneguts personatges com Ramon Reventós, Isidre Nonell, Pablo Ruiz Picasso i el mateix Pablo Gargallo.

L'any 1926 el Teatre del Bosque va passar a ser el Cinema Bosque, després d'una reforma arquitectònica necessària per tal d'adequar-se a les projeccions cinematogràfiques. Novament l'edifici es va reformar l'any 1965 i finalment entre el 1997 i el 1999, la instal·lació es va convertir en l'actual Bosque Multicines.

⁵ El cinema es coneixia com la Campana, perquè una campana avisava quan començava la projecció.

⁶ En realitat era un espai on s'hi desenvolupaven diferents activitats a més del teatre, com ara òpera, i fins i tot hi havia un espai habilitat per fer-hi patinatge sobre gel.

PARADA 7

CENTRE MORAL I INSTRUCTIU DE GRÀCIA

Una altra de les entitats catòliques del municipi era el Centre Moral i Instructiu de Gràcia, fundat el mes de febrer del 1869. A la Vila ja hi havia una altra institució catòlica molt arrelada, els Lluïsos, i precisament van ser antics membres dels Lluïsos els qui van fundar la nova associació. L'objectiu de l'entitat era el d'educar des de la fe catòlica, ja que en aquells moments hi havia escoles que no eren religioses. En les seves pròpies paraules, volien contrarestar *“las sectas heréticas que vinieron a implantar sus escuelas en nuestra población”*.

Així, la principal activitat de l'entitat era dur a terme una important tasca d'escolarització entre els infants de classes menys afavorides. Hem de tenir en compte que en aquests moments, l'educació no era a l'abast de tothom, sinó d'un sector reduït i exclusiu. Però tal com feien les entitats laïques, també oferia activitats orientades a la formació i al lleure dels seus socis com eren el cant coral, teatre, pintura, fotografia, escacs, futbol sala, tennis de taula, excursionisme... i fins i tot tenia una colla de San Medir. Un dels aspectes més destacats era que entre els seus membres també hi havia dones. Hem vist que les obres de teatre amb personatges femenins s'havien de reconvertir o bé els actors s'havien de caracteritzar com a dones. En un primer moment, les obres al Centre Catòlic només es feien amb actors masculins, ja que el bisbat prohibia l'actuació de dones. Però a partir del 1916, les dones van poder actuar en les obres de teatre.

El primer edifici del Centre Moral era al carrer de l'Àngel (ara Montseny), però el 1904 es va inaugurar l'actual edifici al carrer Ros de Olano 7, obra Francesc Berenguer i Mestres, un dels arquitectes més destacables de l'època, mà dreta d'Antoni Gaudí, segons paraules del mestre, tot i que era arquitecte sense títol. Potser va influir-hi també el fet que Berenguer fos també vicepresident de l'entitat. L'edifici es va inaugurar l'any 1913, i en el seu interior hi destacaven dos arcs parabòlics de totxo, un dels quals era la boca d'escena i que ens remet a l'arquitectura gaudiniana. La façana modernista està feta a base de maó vist, amb obertures verticals a la planta baixa. Al primer pis destaca un balcó amb una barana de ferro forjat i l'acabament de l'edifici és en forma de merlets.

PARADA 8

EL TEATRE PRINCIPAL

El teatre de Gràcia va sorgir arran de la iniciativa de tres graciencs: Josep Constans, Josep Rosa i Tomàs Mayans, un farmacèutic del carrer Gran de Gràcia. A mitjans del segle XIX, en un dels períodes en què Gràcia va esdevenir un municipi independent de Barcelona, aquests tres homes van publicar un manifest. Amb l'orgull de formar part d'un municipi independent, reclamaven que una vila com la de Gràcia necessitava tenir un teatre en condicions amb una capacitat d'unes 800 persones. I així, amb el capital dels tres socis més les aportacions que van fer una seixantena de veïns, van aconseguir crear el teatre. Com era el cas de moltes de les associacions de Gràcia, tenia per objectiu "proporcionar diversión, recreo, convivència, utilidad pública y tal vez necesidad a las familias y socios".⁷ Però, a més, els socis es podien convertir en els propietaris de les localitats del teatre.

El nou Teatre de Gràcia es va bastir en uns terrenys que, d'una banda, donaven al carrer de Sant Domènec i, de l'altra, al de Sant Pere Màrtir. Aquests locals havien estat ocupats abans per una fàbrica. El projecte era de l'arquitecte Francesc Daniel Molina, es va inaugurar el 27 de febrer del 1851 i, segons el *Diario de Barcelona* de l'1 de març del mateix any, "el teatro cuenta con tres pisos, salón de descanso y salón de café. Caben 800 personas que se pueden distribuir en: 10 palcos en el primer piso; 12 palcos en el segundo piso; 6 palcos de platea y 40 sillas en el anfiteatro".⁸

L'edifici va ser objecte de reformes, fruit de diferents destrosses patides al llarg del temps. La primera d'elles va ser arran de la Revolta de les Quintes, quan al 1870 la vila va ser bombardejada per l'exèrcit i la façana del carrer Domènec va quedar afectada. Després de la reforma, el 30 d'agost de 1874 l'edifici va prendre el nom de Teatre Principal. Aquest establiment cultural tenia una programació variada, on la sarsuela alternava amb obres dramàtiques, el cinema, campionats de balls i fins i tot òpera. Però també s'hi van celebrar mítings polítics com els de Francesc Pi i Margall i Nicolás Salmerón. I a partir del 1905, en concret el 3 de juny, s'hi van alternar les obres teatrals amb les projeccions cinematogràfiques.

Malauradament, el diumenge 23 d'agost de 1908 a les 18.30, en acabar la funció teatral i mentre es preparava la projecció cinematogràfica, es va produir un incendi que no va causar cap mort. Però en investigar les causes es va comprovar que el local no reunia les condicions dels establiments d'espectacle públics, ja que, entre altres fets, se situava al costat d'un magatzem de vins i alcohols. El local es va reobrir el 20 d'octubre del 1916, amb un concert de l'Orquesta Sinfónica de Madrid.

7   Torras (1999): 27.

8   Torras (1999): 26.

No va ser fins al 13 de setembre de 1947 que la sala va passar a dedicar-se exclusivament a la projecció de cinema, i uns anys després va tancar definitivament, el març del 1966. En l'actualitat, l'espai que dona al carrer Sant Pere Màrtir l'ocupa un garatge que conserva el nom de Principal, com a record del teatre que hi havia.

PARADA 9

EL CLUB EXCURSIONISTA DE GRÀCIA

Ens trobem a la plaça de la Vila de Gràcia,⁹ que, com n'indica el nom, era la plaça principal de l'antic municipi de Gràcia. Per tant, aquí es va ubicar la Seu del Districte, que era l'antic Ajuntament del municipi i que va ser construït a mitjans del segle XIX i remodelat per l'arquitecte Francesc Berenguer [1905]. S'ha de destacar a la seva façana l'escut de Gràcia, que són tres lliris sobre un fons blau. L'escut fa referència al monestir de Nostra Senyora de Gràcia; precisament el fons blau de l'escut i els tres lliris són un símbol de la virginitat de la Mare de Déu.

L'element que domina la plaça és el Campanar de Gràcia, també conegut com a Torre del Relotge. És un símbol de Gràcia i va ser construït als voltants del 1870 per l'arquitecte municipal Antoni Rovira i Trias. La torre va ser coronada amb un rellotge de quatre esferes per ser vist des de qualsevol punt de la vila. Té 33,50 metres d'alçada i es va construir ja que en aquell moment cap de les seves esglésies tenia un campanar alt. També hi podem veure la campana *Marieta*, símbol de la lluita i resistència de Gràcia.

Un banc de la plaça recorda el moment de la fundació del Club Excursionista de Gràcia. El 13 de gener de l'any 1922, tres joves apassionats per l'excursionisme i la cultura es van reunir a la plaça de la Vila de Gràcia (llavors anomenada plaça de la Constitució) i van fundar el *Grup Excursionista Mai Enrera*, entitat de caire nacionalista. Després va passar a dir-se Club Excursionista de Gràcia, però va mantenir els objectius que es van marcar en la fundació del grup *Mai Enrera*: promocionar i difondre l'excursionisme científic. Com hem esmentat, no només els interessava l'excursionisme, sinó que la cultura era important; per això el 1927 van fundar l'Arxiu de Gràcia i van promoure la creació del Càmping Club de Gràcia [1931]. Anys més tard es va ampliar amb la Secció de Muntanya [1940], el Grup Especial d'Escalada [1941], el Grup d'Investigacions Espeleològiques [1953] i fins i tot el Grup de Cantaires Muntanyencs [1950]. Per la tasca que desenvolupa envers la cultura, l'associacionisme i l'excursionisme, l'entitat ha rebut la Creu de Sant Jordi i la Medalla d'Honor de la Ciutat de Barcelona.

PARADA 10

COOPERATIVA DE TEIXIDORS A MÀ

El pas de la societat agrària a una societat industrial va comportar canvis molt grans en els treballadors i treballadores. Les condicions laborals d'obres i obreres eren precàries, amb jornades laborals de més de dotze hores al dia durant sis dies a la setmana, a canvi de sous molt baixos i amb diferència basada en el sexe de l'individu. A més, els empresaris no proporcionaven cap contrapartida mèdica o social i aquestes condicions van contribuir al caràcter reivindicatiu dels treballadors i treballadores. Per intentar millorar la vida dels qui havien de treballar en aquestes condicions van sorgir les cooperatives, que tenien com a objectiu principal proporcionar ajut de tot tipus als seus associats. Aquestes associacions estaven vinculades a un pensament republicà federalista i liberal i oferien un ventall d'activitats als associats.

El 1876 es va fundar la Cooperativa de Teixidors a Mà, que tenia la seu al carrer de Terol, 26. Com indicava el nom, els seus membres eren teixidors i, segons constava a l'estatut: *"El objetivo de esta sociedad es reunir un capital por cada uno de los individuos que la compongan, con el que pueda proporcionarles los artículos de comer, beber, arder y vestir, sin ninguna clase de lucro y solo con el exclusivo fin de aliviar al pobre trabajador"*. Alhora oferia als socis l'ús exclusiu de la seu de l'entitat i fomentava la secció dels Cors de Clavé, l'Excursionista, la de Cultura i Biblioteca, la Colla de Sant Medir, el grup de joventut, el grup de teatre i la secció de fotografia, a més de publicar el butlletí *La Llançadora*.

Tots els documents i fotografies que hem aportat en aquesta visita formen part del fons de l'Arxiu fotogràfic de Barcelona i de l'Arxiu Municipal del Districte de Gràcia, lloc on es custodia la documentació històrica, però també la documentació que actualment genera l'Ajuntament. L'arxiu és un servei públic i tots els majors de 16 anys el poden visitar sempre que demanin hora abans. Allà hi trobareu bona part de les dades que permeten reconstruir la història del barri de Gràcia.

Tots els documents i fotografies que hem aportat en aquesta visita formen part del fons de l'Arxiu fotogràfic de Barcelona, de l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona i, principalment, del fons de l'Arxiu Municipal del Districte de Gràcia, lloc on es custodia la documentació històrica, però també la documentació que actualment genera l'Ajuntament. L'arxiu és un servei públic i tots els majors de 16 anys el poden visitar sempre que demanin hora abans. Allà hi trobareu bona part de les dades que permeten reconstruir la història del barri de Gràcia.

ITINERARI EDUCATIU PER GRÀCIA

Ajuntament
de Barcelona